

5. Végezetül mintegy összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy Benkő Loránd mint elnök megőrizte a Magyar Nyelvtudományi Társaság szerepét, tekintélyét, és kijelölte azt az utat is, amelyen gyorsan változó világunkban a Társaság járhat, illetve járnia kell. Így őrizzük meg emlékezetünkben!

Kulcsszók: Benkő Loránd, a tudós és a kutató, a Magyar Nyelvtudományi Társaság működése 1975-től, az anyanyelv oktatása.

A hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1980. Múlt, jelen és jövő Társaságunk életében. *Magyar Nyelv* 76: 257–62.
- BENKŐ LORÁND 2003. Beszélgetés Benkő Loránddal. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból* 1–3. ELTE BTK, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp. 3: 421–47.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1980. Mit tett a Magyar Nyelvtudományi Társaság háromnegyed századon át a nyelvtudományért és az anyanyelvi műveltségért? *Magyar Nyelv* 76: 265–73.

Loránd Benkő, President of the Society of Hungarian Linguistics

This paper introduces Loránd Benkő as former President of the Society of Hungarian Linguistics. But first the author tells us about how he came to know Benkő from the 1950s onwards. Then he characterises Loránd Benkő as an enthusiastic linguist and a scholar of extreme working capacity. He also emphasises that Loránd Benkő as President tailored the workings of the Society to the requirements of the time. At Benkő's initiative, the Society organised a conference series on the improvement of mother tongue education in this country; in his opening addresses at those conferences, Benkő discussed and threw light on all theoretical issues of mother tongue education. In sum, Professor Benkő was an eminent President of the Society of Hungarian Linguistics, just like a number of his predecessors had been.

Keywords: Loránd Benkő, scholar and researcher, the story of the Society of Hungarian Linguistics since 1975, mother tongue education.

SZATHMÁRI ISTVÁN

Benkő Loránd, a tanár

Benkő Loránd tudományos tevékenysége mind a közvéleményben, mind az elismerés területén háttérbe szorítja pedagógiai munkásságát. Pedig nemcsak tanítványainak eredményei, hanem azok módszereinek egységessége is jogosan indukálja a „Benkő-iskola” elnevezés keletkezését. Hogyan alakult ki, milyen úton-módon jött létre ez a „Benkő-iskola”? Ezt hosszadalmas és körülményes volna végigkísérni, néhány mozzanata azonban megragadható, és tanulságként emlékezetbe idézhető.

Elsőként arra szeretnék utalni, amit kevesen tudnak: ez pedig az az igen elmélyült elméleti fölkészültség, ami Benkő Loránd gyakorlati pedagógiájának alapját jelentette. Azt hiszem, kevesen tudtuk (s bevallom, hogy magam is köztük vagyok), hogy tudományos fórumokon 28 pedagógiával, szakmódszertannal, oktatásüggyel foglalkozó munkája jelent meg. Soha meg nem válaszolható kérdés, hogy ezek megírására mikor, hogyan jutott ideje és energiája. Meglepő, hogy nemcsak az anyanyelvi nevelés érdekelte, hanem általában az oktatáspolitikát, a tanárképzés mindenkori állapota, annak még jobbra, hatékonyabbá tétele. Az ötéves és kétszakos tanárképzésről szóló tanulmányát nem ártott volna elolvasni annak a grémiumnak, de legalább vezető tagjainak, akik elfogadták a kétlépcsős egyetemi képzést, s aláírták az úgynevezett „bolognai rendszer” magyarországi bevezetését.

Természetesen Benkő tanár úr több cikkben foglalkozott a magyar nyelv oktatásának középiskolai és egyetemi problémáival. 1945 után ő volt egyike azon ritka egyetemi oktatóknak, akik gimnáziumi nyelvtankönyvet írtak. Jóllehet ez nem volt nagyon olvasmányos és szórakoztató, nem voltak benne a tanulók részére „kreatív”-nak nevezett feladatlapok, amelyeknek kitöltése után az egész könyv eldobható, de kristálytiszt logikájú szabályok, megtanulható törvényszerűségek és egyértelmű irányelvek alkották nagyobb részét. Ami pedig sok szempontból (takarékosság, környezetkímélés, folyamatosság és biztonságtudat) ma is követésre méltó lenne: nem egy évre szólt. Négy évig használhatta egy-egy tanuló, majd továbbadhatta a következő nemzedéknek.

A magyar nyelvtudományi felsőoktatás számára írott tankönyvei legendások voltak. Gondoljunk a szerzőhármasság nyomán a „Bárczi–Benkő–Berrár”-ként emlegetett nyelvtörténetre, amelyeket évtizedeken keresztül használtunk a magyar egyetemeken, főiskolákon éppen úgy, mint szerte a világon, ahol tudományos igényű magyar nyelvoktatás folyt. Benkő Loránd önállóan alkotott tankönyvei nemcsak összefoglalták a tudományok addigi megállapításait, hanem új kutatási eredményeket is tartalmaztak. Gondoljunk elsősorban a „Magyar nyelvjárástörténet” című könyvére, amely egyben dialektológia-elmélet, magyar nyelvjárástan és nyelvjárástörténet is.

Előadásainak, szemináriumainak népszerűsége elsősorban azokra a hallgatókra korlátozódott, akik eleve érdeklődéssel fordultak a nyelvészet felé. Talán ennek ismeretében tulajdonított nagy jelentőséget a magyar nyelvtörténeti munkát is előkészítő prosezemináriumoknak, azok hallgatóinak. Tudta azt, hogy ez utóbbiak legjobbjai voltak azok, akik értékelni tudták fölényes tudását, világos okfejtését és célratörő levezetéseit. Szemináriumi óráinak eleinte a dialektológia, gyakorlati nyelvjáráskutatás, majd mindinkább a névtörténet volt a témaköre. Az ezeken elhangzottak szinte változtatás nélkül megjelenhettek volna valamely tudományos folyóiratban tanulmányként vagy tanulmány részletként. A logikus levezetés, világos és közérthető előadásmód volt jellemző minden egyes megnyilatkozására, akár önkéntes és laikus nyelvjárási-néprajzi gyűjtők, akár egyetemi hallgatók, akár tudós szakmabeliek körében hangzott is el.

Tanszékvezetői munkáját úgy végezte, hogy soha egy percig senki sem érezte fölöttesének, aki ellenőriz, aki számon kérhet, figyelmeztethet, megróhat.

Ugyanakkor senki sem felejtette el egy pillanatra sem, kinek kell megfelelnie, kinek példáját, irányvonalát követi. Jellemző volt, hogy nem csupán a kötelességét igyekezett teljesíteni mindenki, hanem arra törekedett, hogy többet is tehessen, minél többet adhasson a hallgatóknak, egyúttal a Tanszéknek és közvetve Benkő tanár úrnak.

Nem tartott sok értekezletet, félévenként egy-két alkalommal, elsősorban induláskor az egyes szemináriumok témáinak gondjairól, problémáiról. Az értekezletek helyett személyesen, négy szemközt hallgatott meg bárkit munkájával kapcsolatos kérdéseiről, akár oktató, akár hallgató, akár más beosztású tanszéki, tanszékcsoporti dolgozó volt. Minden értekezleten, megbeszélésen türelmesen és figyelmesen végighallgatta a hozzászólásokat, javaslatokat, s a végén igen finoman helyre tette a tévedéseket, de ezáltal soha senkinek nem okozott sérelmet, nem torkolt le hibás, téves nézetéért senkit. Mindig kifejtette egyetértését azokkal az álláspontokkal kapcsolatban, amelyek a legkisebb igazságot is tartalmazták, s az mindenkiben a megnyugvás, siker és öröm érzését keltette, akinek gondolatait elfogadta, továbbítte, beépítette lezáró összefoglalásába. Figyelembe vette a sokszor szöges ellentétben álló véleményeket, és kifejtette, hogy miért támogatja egyiket, vagy miért nem a másikat. Nagy súlyt fektetett a tanszék külföldi kapcsolatainak építésére. Ő maga a kollegiális kapcsolatokon túl barátságban is állt az olasz Pellegrinivel, a németországi Schlachter professzorral. Korompay Klárát Franciaországba, Kiss Jenőt Németországba, Zelliger Erzsébetet Ausztriába, magamat Angliába segített kijutni.

Szeretett vizsgáztatni, elsősorban szigorlatoztatni. Soha senkit nem szégyenített meg, még a legnagyobb marhaságokat mondó vizsgázókat sem alázta meg. Tulajdonképpen itt, a szigorlatokon mérte le tanszéke oktatóinak munkáját. Nem járt az órákat ellenőrizni, nem végzett óralátogatásokat. Teljes mértékben tiszteltben tartotta az oktatói szabadságot, az egyéni módszerek alkalmazását. Nem mondta egyszer sem, de szerinte a hallgatók tudása volt mércéje az oktató munkája eredményességének. Mindig örömmel fogadta a szakdolgozókat és doktori dolgozatot írni szándékozókat. Volt olyan időszak, amikor tanszékén nappali tagozatos hallgatónak nem is lehetett szakdolgozatot írni máshoz, csak hozzá. Ezt azzal indokolta, hogy ismerni akarta a fölnövekvő nyelvész nemzedéket. Ezt sem öncélúan tette, hanem nagy ismertsége és tekintélye révén állást tudott szerezni a végzősök közt azoknak, akiket erre érdemeseknek talált. Itt kapcsolódik tanszékvezetői munkássága a Nyelvtudományi Intézetben betöltött osztályvezetői másodállásához. Mivel ott a Nyelvtörténeti és Dialektológiai Osztályt vezette, a két intézmény (ELTE-tanszék, ill. MTA intézeti osztály) között jó együttműködést alakított ki, s – mint azt már hallottuk – így jöhettek létre azok a nagy szintézisek: TESz., EWUng., TNyt., amelyek nemcsak az ő szervező és tudományos munkásságának, hanem az egész 20. század végi magyar nyelv-tudomány történeti korszakának meghatározó jellemzői. Legjobb, leghatékonyabb hallgatóit az Intézetben, általában saját osztályán helyezte el.

Mindkét munkahelyén szerették a munkatársai, beosztottai, volt és éppen akkori tanítványai. Mi sem bizonyítja ezt kézzelfoghatóbban, mint az, hogy – a magyar tudományban eddig egyedülállóan – életében négy kerek születési évfordu-

lóját tanulmánykötet kiadásával ünnepelték meg tisztelői (e mostani előadássorozat lesz az ötödik). 80. születésnapjára megjelent köteteinek Tabula Gratulatoria névsorában 604 név fordul elő, azoké, akik valamiképp kapcsolódtak a magyar nyelvoktatáshoz, a nyelvtudományhoz vagy bármiféle tudományhoz, de mindenképpen Benkő Lorándhoz.

Tanszékvezetői és intézetvezetői munkássága nem merült ki az értekezletek, előadások, szemináriumok tartásában. Sokkal inkább jelen volt a hallgatók és oktatók órákon kívüli munkájában, mint ahogy ez kötelessége vagy egyáltalában elvárható lett volna. Nem lehetett elképzelni olyan találkozást, együttlétet, amelyre sűrű elfoglaltságai ellenére el ne jött volna – ha hívták. És általában hívták, hiszen emlékezései, múltat idéző elbeszélései tartalmat adtak sok összejövételnek. Ilyenek voltak az évenkénti Nyelvész Napok, amelyek mindig oldott hangulatban folytak le, s ő tevékeny részese volt a vidám műsoroknak, a fehér asztal melletti befejezéseknek. Jóllehet fél pohár bornál többet soha nem ivott, ilyenkor elnézte borkedvelőbb beosztottainak, hallgatóinak kapatosságát. 1961-ben fiatal nyelvészek megalapították a „Bokor” nevű hetenkénti társas összejövételt, amelyen egy-egy téma vitája mellett vagy után kötetlen beszélgetés folyt. Az összejöveteleknek lelkes támogatója, vitaköreinek aktív résztvevője volt.

Messze kiemelkednek a tanszéki együttlétek közül a nyelvjárási gyűjtő utak, amelyeknek nemcsak szorgalmazója, de előkészítésüknek tevékeny támogatója és irányítója is volt. Elsősorban természetesen a terület kiválasztásában, a tudományos célok megjelölésében, a munka anyagi alapjának biztosításában, de nagyon sokszor a részletek kidolgozásában, a kérdések megfogalmazásában, beszélgetések témáinak kijelölésében. Leginkább azonban az értékelés, a végzett munka elismerése és méltatása foglalkoztatta. Minden gyűjtés befejezéseként be kellett mutatni az egyes csoportoknak a magnóra vett anyagot. Azok elbírálásában, a helyezések kialakításában – a zsűri ítéletének tiszteletben tartása mellett – reális indoklás kíséretében mondta el véleményét. A munka utáni pihenés eltöltésében mindig helyeselte a táj szépségeinek, a műemlékek, tájházak, népművészeti értékek megtekintését, de ha az időjárás engedte, nem maradhatott el a gátlásokat föloldó, tanár–diák viszonyt egalizáló futballmeccs megtartása sem. A tanári csapatban mindig a középhátvéd szerepét vállalta, és nemcsak aktívan, de szakszerűen irányította néha bizony lomhán mozgó kollégáit. Ennek köszönhetően a fiatalabb és mozgékonyabb hallgatók fölött nemegyszer a tanári együttes győzedelmeskedett. Mindemellett az esti borozgatás melletti népdaléneklést is a közösségteremtő eszközök egyik legjobbjának tartotta. Azt mondanom se kell, hogy a „nótázás” kizárólag népdalok éneklését jelentette, s még az újabb stílusúak is csak ritkán kerülhettek sorra. Sajnos igaza lett abban, hogy ez csupán a 60–70-es évek divatjelensége volt, s Kodály minden érdeme ellenére a népdalok együtténeklése ma már nem ad örömet a fiatalság túlnyomó többségének.

A „tanszékcsoport”, későbbi nevén „intézet” szervezeteinek létrehozásáért Benkő Loránd nem lelkesedett. Ellátta annak vezetői feladatait, megtartotta értekezleteit, megoldotta személyi problémáit. A tanszékcsoportnál, illetőleg intézetnél nagyobb súlya volt érdeklődési körében és szervezői munkásságában magának az ELTE Bölcsészettudományi Karának és az egész Egyetemnek. 1961-től

oktatási dékánhelyettese, majd 1967-től két cikluson keresztül hasonló feladatkörrel rektorhelyettese volt az Eötvös Loránd Tudományegyetemnek. Közben ugyan Polinszky Károly meghívta az Oktatási Minisztériumba államtitkár-helyettesnek, de ezt éppen az egyetemi munka szeretete miatt ugyanúgy nem fogadta el, mint ahogyan a Nyelvtudományi Intézet igazgatóságát is visszautasította Hajdú Péter nyugdíjba vonulása után, s maga helyett akkor Herman Józsefet támogatta, aki azután tíz éven keresztül be is töltötte ezt a tisztséget.

Benkő Loránd pedagógusi, egyetemi oktatói és tudományszervezői tevékenységét bizonyítja, hogy 1972-ben elnöke lett a Pedagógiai Szemle szerkesztői bizottságának és alelnöke a Magyar Pedagógiai Társaságnak. Soha nem becsülte le és nem vetette meg a felnőttoktatást, s nemcsak az ELTE magyartanári kiegészítő képzésével törődött annak megszervezésétől megszüntetéséig, de hosszú időn keresztül vállalta a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság elnöki tisztségét is.

Sok kitüntetés, érdemrend, dísztagság fémjelzi eredményes munkásságát. Már 1967-ben megkapta a Felsőoktatás Kiváló Dolgozója kitüntetést, majd a Munka Érdemrend arany fokozatát, az Eötvös Loránd Tudományegyetem aranyérmét, mindezek betetőzéséül pedig a magyar pedagógusok legnagyobb kitüntetésének, az Apáczai Csere János-díjnak is birtokosa lehetett. Természetesen nem itt, s nem nekem kell szólnom az egyéb tevékenységéért kapott kitüntetésekről.

Azt hiszem, és nagyon remélem, hogy más szemmel néznek vissza mindennek ismeretében a nyelvtudomány mai és jövőbeli képviselői Benkő Loránd munkásságára, amely nem csupán kiváló szintézisekből, széles látókörű tanulmányokból és gondolatébresztő nyelvészeti cikkekből áll, hanem pedagógusi pályájának, tanári hivatásának és tanszékvezetői tevékenységének eredményeit is tartalmazza.

Kulcsszók: Benkő Loránd mint professzor, tanszékvezető, dékánhelyettes, rektorhelyettes.

Loránd Benkő the teacher

Loránd Benkő was a professor, as well as – for various lengths of time – Head of Department, Deputy Dean, and Deputy Rector of Eötvös Loránd University Budapest. His work was characterised by tolerance, understanding, and esteem for others' work and views. He was tolerant with his colleagues, students, and indeed anybody seeking his help in matters of work or private life – but he required accurate, effective, and valuable work from everybody. His sociability was best shown in sports, in his love of folk songs, and in extracurricular activities in general. He was respected, held in high esteem and indeed loved by colleagues and students alike.

Keywords: Loránd Benkő as a professor, as a Head of Department, as a Deputy Dean, as a Deputy Rector.

HAJDÚ MIHÁLY